

Key words: Science research and research construction works, high technologies, high technological product, economy growth, innovation.

УДК 330.131.5

І.В. Музичук, асистент Кам'янець-Подільського національного університету.

ЕВОЛЮЦІЯ ПОГЛЯДІВ НА ПРОБЛЕМУ СОЦІАЛЬНО-ОРІЄНТОВАНОЇ ЕКОНОМІКИ

Стаття присвячена дослідженню теоретико-методологічних витоків соціально орієнтованої економіки. Проводиться аналіз досліджень сучасних вчених з метою з'ясування теоретичної сутності поняття "соціальна ринкова економіка".

Ключові слова: соціальна ринкова економіка, соціально орієнтована економіка, соціальне ринкове господарство, соціальна орієнтація.

Статус України як соціальної держави офіційно зафіксовано у статті і Конституції України: "Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава", а стаття 13 гласить: "Держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальну спрямованість економіки" [5, с.129]. Дотримуючись конституційних принципів, процеси та явища в українській економіці необхідно розглядати з позицій зведення фундаменту соціально орієнтованої ринкової економіки. Однак для забезпечення ефективної переорієнтації економічної системи, в першу чергу необхідно глибоко осмислити теоретичну сутність самого поняття "соціальна ринкова економіка". Розуміння історичних аспектів формування даного поняття, особливостей сучасного трактування соціально орієнтованої економіки є надзвичайно важливим в умовах соціально-економічної реформації нашої державі. Адже теоретичні здобутки можуть стати основою реформування суспільно-економічної системи, сприяти становленню соціально-ринкової економіки на Україні.

Проблема формування та функціонування соціально орієнтованої ринкової економіки присвячені роботи видатних німецьких вчених Ф.Бема, А.Мюллера-Армака, В.Ойкена. Сучасним проблемам функціонування соціально орієнтованої ринкової економіки присвячені публікації німецьких економістів Т.Гесса, Ш.Градла, Р.Кенінга, Р.Клапхана, Х.Ламберта, К.Херрманн-Піллата. Широке відображення проблема соціальної орієнтації економіки знайшла в працях відомих українських вчених В.Базилевича, В.Гейця, В.Єременко, С.Мочерного, Ю.Пахомова, А.Чухна, В.Волинського, А.Деркача, Л.Є.Момотюка, О.М.Палія, Б.Панасюка, В.А.Скуратівського, Г.Я.Стебля, Н.Титаренко, І.Тодріної, В.П.Удовиченка та інших.

Незважаючи на значну кількість напрацювань з проблеми соціальної орієнтації економіки, поки що в Україні існують досить суттєві розбіжності щодо трактування самого поняття "соціальна ринкова економіка". Тривають дискусії щодо можливості побудови в Україні соціально орієнтованої ринкової економіки європейського типу.

Мета статті: дослідити теоретико-методологічні витоки соціально орієнтованої економіки; на основі аналізу досліджень сучасних вчених з'ясувати теоретичну сутність поняття "соціальна ринкова економіка".

Історично першим ідею "соціальної ринкової економіки" сформулював А.Мюллер-Армак. Саме він вперше в економічну термінологію вводить поняття "соціальне ринкове господарство". Під даним терміном автор розуміє соціально-економічну систему в межах якої "принцип свободи ринку поєднується з принципом соціальної компенсації". Мюллер-Армак вказує, що соціально-ринкове господарство – це не впровадження "спонтанного порядку", тобто не абсолютизація ринкових відносин, а цілеспрямований свідомий "синтез", коли досягнення ринкової економіки з усіма її перевагами стають надбанням усіх членів суспільства. Неодмінними складовими "соціального ринкового господарства" Мюллер-Армак вважав поєднання двох провідних сил – конкурентної ринкової економіки на основі приватної власності та держави, яка з допомогою притаманних їй механізмів впливає на розподіл і перерозподіл національного доходу з метою забезпечення соціальної справедливості [7, с.56].

Концепція Мюллера-Армака ґрунтується на економічному ученні В.Ойкена і Ф.Бема. В.Ойкен впровадив в економічний аналіз поняття двох ідеальних типів господарства: централізовано регульоване і ринкове (мінове). Вчений класифікував їх, відштовхуючись від способу управління господарським процесом, форми координації діяльності окремих господарських одиниць. Він підкреслював, що ринкове господарство керується ринком, а центрально-кероване виключає "вільний ринковий обмін", управляється центральним керуючим органом. Проаналізувавши обидва типи господарства, визначивши їх недоліки та переваги, Ойкен приходив до висновку, що вільне ринкове господарство побудоване на конкуренції та приватній власності, є провідною основою економічного порядку. Оптимальним вважає такий економічний порядок, при якому конкурентна ринкова економіка доповнюється соціально

спрямованим втручанням сильної держави [4, с.236].

Ідеї "соціально-орієнтованого ринкового господарства" ще з 20-х років підтримували австро-німецькі економісти В.Рьопке та О.Рюстов. Усвідомлюючи неможливість автоматичного (спонтанного) функціонування "вільного ринкового господарства", ці економісти визнавали за потрібне протиставити анархії виробництва певні заходи державного втручання, які б забезпечили синтез між "вільним" і "соціально обов'язковим суспільним устроєм" [4, с.234].

Практичне здійснення концепції "соціального ринкового господарства" пов'язують з ім'ям Людвіга Ерхарда. В основу своєї практичної соціально-економічної політики Л. Ерхард поклав "ордоліберальну концепцію". На практиці намагався забезпечити поєднання регулювання з конкуренцією, відновлення і стабільність грошового обігу, соціальну безпеку і справедливість. Завдяки його соціально-економічній політиці країна спромоглася в короткий історичний строк провести безпрецедентну в історії відбудовчу роботу (німецьке "економічне диво") [4, с.238].

Практично однозначно погоджуючись із західними вченими у питаннях, що стосуються концептуальних основ соціально орієнтованої ринкової економіки, вітчизняні науковці детально досліджують проблеми соціальної орієнтації ринкових реформ у вітчизняній економіці. Спостерігається неоднозначність поглядів щодо можливості побудови в Україні соціально орієнтованої ринкової економіки. Відкритим залишається питання розробки економічних засад формування соціально орієнтованої ринкової економіки.

Питанням соціальної орієнтації ринкових реформ у вітчизняній економіці багато уваги приділяє В.М.Геєць. Під соціально-ринковою економікою він розуміє такий тип господарської системи, в якій діяльність соціально-економічних інституцій спрямована на досягнення соціальної справедливої захищеності, високого рівня та якості життя. В.М. Геєць характеризує окремі моделі соціально-ринкового господарства: модель Бісмарка, модель Беверіджа, скандинавську та середземноморську моделі. Описуючи особливості кожної моделі, звертає увагу на місце соціальної політики серед національних пріоритетів (тобто альтернативу між соціальним добробутом і економічним зростанням); розподілення соціальних функцій між державою, суспільством і підприємницьким сектором; роль держави (обсяги перерозподілу ВВП, частку зайнятих у державному секторі) та ін.

Вчений визнає соціально орієнтовану модель ринку основою стратегічного розвитку економіки нашої держави, однак відчувається негативне ставлення автора до методів здійснення сучасних реформ. Він акцентує увагу на проблемах з якими стикатиметься Україна в перехідному періоді, окреслює шляхи досягнення суспільної злагоди, розглядає засоби реалізації концепції соціально орієнтованої ринкової системи в сучасних умовах [9, с.384-385].

В.Д. Базилевич визначає соціально орієнтовану ринкову економіку, як систему, в основі якої переважає приватна власність, свобода підприємництва, вільний продаж усіх факторів виробництва, товарів та послуг. Вчений окреслює коло головних завдань періоду переходу до соціально орієнтованої ринкової системи. Наголошує на необхідності реформування відносин власності, роздержавленні, приватизації, демонополізації, лібералізації, забезпеченні макроекономічної стабілізації, соціального захисту найвразливіших верств населення, формуванні ринкової інфраструктури. Досліджуючи об'єктивні передумови та напрямки ринкової трансформації економіки України, обґрунтовує необхідність розбудови змішаної соціально орієнтованої економіки постіндустріального типу. Таку розбудову вважає загальним стратегічним вектором розвитку нашої держави. Звертає увагу на інверсійний характер переходу України до соціально орієнтованої економіки [2, с. 530-536].

Сутність соціально ринкової економіки досліджують також В.В.Мочерний та О.А.Устенко. Аналізуючи історичний розвиток даного поняття, вони схиляються до думки, що соціально орієнтована ринкова економіка – це модель соціально-економічного розвитку, що передбачає переважання приватної власності та ринку в процесі їх поєднання з державною власністю та державним регулюванням й систему соціального захисту населення. Вчені визнають необхідність трансформації існуючої в Україні соціально-економічної системи. При цьому стверджують, що ще не знайдено оптимальної для нашої держави моделі соціально-економічного розвитку. Як зразок, можна використати соціально ринкову або змішану економіку, однак пропонують шукати більш досконалу модель [6, с. 179-188].

Окремі моделі соціально орієнтованої ринкової економіки розглядає Н. Татаренко. Він виділяє ліберальну, консервативну та соціал-демократичну моделі. При цьому теоретично обґрунтовує доцільність побудови на Україні соціально-ринкового господарства за німецькою подобою – "континентальної моделі", що є різновидом ліберальної [12, с.60].

Прихильником континентальної моделі є В.П. Удовиченко, який вважає, що німецький варіант викликає особливий інтерес, оскільки він поєднує високу економічну ефективність з розвинутою системою соціального захисту, яка заснована на певних принципах, основними з яких є надання економічної свободи, що служить стимулом високої продуктивності праці [14, с.39].

Загальна характеристика та моделі функціонування держав загального добробуту містяться у роботі В.А. Скуратівського й О.М. Палія. Автори окремо розглядають шведську модель соціал-демократичної

держави добробуту, державу загального добробуту у соціально орієнтованій ринковій економіці ФРН та державу загального добробуту у США [10, с.154-184]. Наголошують на тому, що для результативного впровадження тієї чи іншої моделі на практиці неприпустимим є копіювання моделей розвитку інших країн, навіть якщо вони продемонстрували виняткову ефективність.

М.Д. Прокопенко подає теоретичну модель соціально орієнтованої економіки, у якій товарно-грошовий оборот розбито на оборот в сфері виробництва, оборот поза сферою виробництва і грошову масу в обігу [14, с. 47]. Він враховує, що в Україні вже існувала соціально орієнтована економіка. Принципово оцінюючи результати соціалістичного будівництва і сучасних ринкових реформ, автор аргументовано відстоює тезу, що народне господарство України знаходилося і продовжує знаходитися в межах соціально орієнтованої економіки [14, с.33-50]. Тому необхідною є капіталізація економіки з метою підвищення її ефективності.

Р. Клапгам стверджує, що соціальна ринкова економіка – це вирішення соціальних проблем на основі економічного зростання, а не шляхом централізованого перерозподілу благ. Вчений описує базові теоретичні моделі, що лежать в основі моделі соціальної ринкової економіки, розглядає можливості застосування принципів соціальної ринкової економіки в сучасних українських реаліях [11].

Єременко розглядає еволюцію поглядів на поняття "ринкова економіка", "вільна ринкова економіка", "соціальна ринкова економіка". Під соціальною ринковою економікою вчений розуміє такий соціально-економічний устрій, економічну основу якого становить ринок, але він не може розв'язати багатьох соціальних проблем, а тому вдається до послуг держави. Єременко погоджується з іншими дослідниками, що термін "соціальна ринкова економіка" вперше вводять представники фрайбурзької школи 30-х та 40-х років минулого століття. Однак він доводить, що відчуття якогось нового соціально-економічного устрою мали вчені ще більш ранніх періодів (Єременко проводить аналіз соціально-економічних знань від античності до сьогодення).

Значну увагу автор приділяє розгляду моделей національних і регіональних "соціальних економік" та конкретним особливостям їх функціонування в різних країнах. При цьому Єременко наголошує, що для України не підходить жодна з описаних моделей. Однак запозичення світового досвіду вважає корисним при виробленні власної концепції переходу до соціально орієнтованої економіки [3].

Дослідження теоретичних аспектів проблеми соціально орієнтованої економіки свідчить про те, що термін "соціальна ринкова економіка" користується досить високою популярністю в численних економічних дискусіях сьогодення. Не зважаючи на те, що різні дослідники пропонують різноманітні формулювання поняття "соціально орієнтована ринкова економіка", усі вчені розуміють під даним терміном економічну систему, в якій вимагається підпорядкування економічної політики завданням розвитку людини. Більшість вітчизняних науковців погоджуються з тим, що модель соціально-орієнтованої ринкової економіки нині є дороговказом на шляху ринкових перетворень в Україні. Критичні зауваження окремих дослідників щодо неможливості запозичення західних моделей економіки для практичного втілення в нашій державі, спонукають до пошуку власних напрямів реформування соціального сектора вітчизняної економіки. Теоретичні здобутки науковців оптимізують пошук власних шляхів реформування суспільно-економічної системи, сприятимуть становленню соціально-ринкової економіки на Україні.

Список використаних джерел:

1. Амоша А.И., Прокопенко Н.Д., Иванов Е.Т. *Каноны рынка и законы экономики. Кн.4 Процесс распределения и общественные отношения.* – Донецк: НЭП НАН Украины, 2001. – 546 с.
2. *Економічна теорія: Політекономія: Підручник // За ред. В.Д. Базилевича.* – 6-те вид., перероб. і доп. – К.: Знання-Прес, 2007. – 719 с.
3. Єременко В. Г. *Про науку і курс "соціальної економіки" // Економіка України.* – 1996. – №5. – С. 52-65.
4. Ковальчук В.М., Сарай М.І. *Економічна думка минулого і сьогодення. Навчальний посібник.* – Тернопіль: ТАНГ-"Астон", 2000. – 325 с.
5. *Конституція України // Урядовий кур'єр.* – 13.07.1996 р. – №129 – 130.
6. Мочерний С.В., Устинко О.А. *Основи економічної теорії: Навчальний посібник. Тернопіль, "Астон", 2001.* – 507 с.
7. Мюллер-Армак А. *Предложения по осуществлению социальной рыночно экономики (подборка статей) // Политэконом.* – 1996. – №1. – С.56 -62.
8. Ойкен В. *Основные принципы экономической политики: Пер. с нем/ Общ. ред. Л.Л.Цедилина и К.Херрманн-Пиллата, вступ. сл. О.Р. Лациса.* – М.: "Прогресс", 1995. – 496с.
9. *Перехідна економіка: Підручник/ В.М. Гейця, Є.Г. Панченко, Е.М. Лібанова та ін.; За ред. В.М. Гейця.* – Вища шк., 2003. – 591 с.
10. Скуратівський В.А., Палій ОМ. *Основи соціальної політики.* – К.: МАУП, 2002. – 200 с.
11. *Соціальна ринкова економіка: основні орієнтири для України /Під редакцією проф. Р. Клатам. Представництво Фонду ім. Конрада Аденауера, 2006.* – 64 с.

12. Татаренко Н. Стратегія розвитку українського суспільства у контексті світових тенденцій // Розбудова держави. – 1999. – №7-12. – С.56-64.
13. Теоретические и прикладные аспекты формирования смешанной экономики / Н.Д. Прокопенко, Е.Т. Иванов, Ф.Е. Поклонский и др. – Донецк• ИЭП НАН Украины 1998. – 320 с.
14. Удовиченко В.П. Пошук оптимальної моделі соціально-економічного розвитку України // Регіональна економіка. – 1999. – №1(11). – С.35-42.

Annotation: The article is devoted to research of teoretiko-methodological sources of the socially oriented economy. The analysis of researches of modem scientists with the purpose of finding out of theoretical essence of concept is conducted "social market economy".

Key words: social market economy, socially oriented economy, social market economy, social orientation.

УДК: 630.155:658.32

*О.С. Олійник, асистент кафедри Кам'янець-Подільського
Національного університету.*

Н.В. Чесньовська, ст.викладач КПФНУДГІСУ

РИНКОВА ЕКОНОМІКА УКРАЇНИ ТА СОЦІАЛЬНІ ЯВИЩА В ПЕРІОД СТАНОВЛЕННЯ НОВИХ УМОВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

В статті розкрита ретроспектива безробіття, як соціально-економічного явища. Сформульовані основні економічні теорії безробіття. Визначені шляхи подолання безробіття в Україні, а також відмічений різний рівень безробіття в різних категоріях трудових ресурсів.

Ключові слова: безробіття, зайнятість, теорія безробіття.

Дослідження проблем безробіття в період перебудови економічної системи господарювання зі змінами в ринковій економіці держави. Трансформація народного господарства вплинула на розвиток безробіття, як соціального явища. Формування політики зайнятості населення в Україні відбувається на основі багатьох чинників, основними з яких є недосконалість ряду механізмів державного регулювання виробництвом, наданням послуг та інше.

Економічні проблеми ринкового реформування почалися в зв'язку зі змінами в економіці держави, тому напрямки удосконалення розвитку і трансформації соціальних явищ, в тому числі і безробіття є актуальними і сьогодні. Значної уваги з цієї проблеми заслуговують роботи Лібанової Е.М.[2], Петюх В.М.[3] та інших вітчизняних і зарубіжних вчених, які досліджують проблеми безробіття та зайнятості в Україні.

Досліджування виконувались на матеріалах статистичної звітності. Теоретична і методологічна основа досліджень побудована на використанні базових положень сучасної ринкової економічної теорії і загальносистемних принципах проведення наукових досліджень.

У перше безробіття виникло на початку XIX ст. у Великобританії. Проте до кінця століття воно не мало масового характеру, зросло лише в період економічних криз. Так у США в 1920-1929рр. Середня кількість безробітних становила 2,2 млн. осіб, а в 30-х роках – майже 20 відсотків осіб найманої праці.

Проблемами зайнятості і безробіття не одно десятиліття займаються вчені-економісти світу. Першу спробу пояснити сутність і причини безробіття зробив англійський економіст Т. Мальтус. За теорією Мальтуса безробіття є наслідком швидкого зростання чисельності населення. Ця теорія з певними модифікаціями існує й нині. Засобами усунення безробіття Мальтус і неомальтузіанці вважають війни, епідемії, свідоме обмеження народжуваності та ін.

Технологічна теорія безробіття виникла у середині 50-х років XX ст. Згідно з нею його причиною є прогрес техніки, технічні зміни у виробництві, особливо раптові. Боротися з безробіттям, на думку її авторів, слід через обмеження технологічного прогресу.

Найпоширенішою в наш час є Кейнсіанська теорія безробіття. Згідно з нею його причиною є недостатній попит на товари, що зумовлено схильністю людей до заощадження та недостатніми стимулами до інвестицій. Кейнсіанці вважають, що безробіття можна ліквідувати через стимулювання державою попиту на інвестиції. Особлива роль у цьому відводилась зниженню позичкового відсотка. Засобом боротьби з безробіттям Дж. Кейнс вважав навіть збільшення військових витрат.

Ще одна концепція безробіття пояснює його високим рівнем заробітної плати, отже, щоб знизити безробіття, слід зменшувати заробітну плату.

Марксистська теорія пояснює безробіття закономірностями розвитку капіталістичного способу виробництва, насамперед законів конкурентної боротьби, які змушують капіталістів збільшувати інвестиції, вдосконалювати техніку, що зумовлює відносно збільшення витрат на засоби виробництва порівняно з витратами на робочу силу і призводить до зростання органічної будови капіталу та збільшення безробіття. У марксистській теорії це отримало назву всезагального закону капіталістичного